

NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

Dimitrij
Rupel

Esej o Kanadi

*V Evropi se ne obrneš, ne da bi stopil v zgodovino.
Tukaj si povsod na začetku...*

Ralph Gustafson, Yukon

ZAČETEK

Ko sem lani zadnje dni avgusta odhajal v Kanado, je bil Mitja Gorjup še živ. Sestala sva se za četrte ure v njegovi pisarni, bilo je vroče, oba sva od nekod prihitela in obema (Mitji verjetno še malo bolj) se je nekam mudilo. Govorila sva o nekaterih slovenskih neprijetnostih, nato o Kanadi in Mitja je rekel: »Boš kaj napisal za nas?« Rekel sem, da najbrž bom, vendar ne takoj, in da bo drugega dela veliko. Vprašal sem ga, če bo objavil knjigo o Kitajski, in je bil previden z odgovorom. Rad sem bral, kar je pisal v tistih podlistkih.

Ko sem bil leta 1971 v ZDA, sem pisal za Delo: kakšnih petnajst kratkih spisov. Takrat nekateri niso bili preveč zadovoljni z njimi. Danes mislim, da sem morda res premalo vedel o Ameriki. Živel sem na univerzitetnem kampusu, videl sem Novo Anglijo in Washington, to je bilo vse. Vendar sem hotel pisati, zdelo se mi je, da moram poročati prav o vsaki mentalni eksploziji, ki jo je povzročila ameriška izkušnja: naivno sem se predajal okolju in beležil.

Ko mi je Mitja predlagal, naj spet pišem, mi ni zbudil bogvekakšnega teka. To in ono me je medtem zmodrilo, ni mi bilo do tega, da bi se zgrabil z novo, velikansko témo, da bi jo pokoril na nekaj tipkanih strani. Kot da bi hotel to bližajočo se izkušnjo ohraniti bolj zase, na tihem, kot da so izkušnje s tujim, s tujstvom, z nenavadnim in ne-domačim postale nekaj zasebnega, nekaj za splošno vednost nepotrebne ali mogoče nezaželenega.

Potem sem nekega ponedeljkevega jutra dobil telegram, da je »Mitja Gorjup umrl«. Moral je prispeti že prejšnji večer in so mi ga referirali po telefonu takoj ob svitu: ženska je črkovala besedno uganko in pred mano je črka za črko nastajalo grozljivo sporočilo. Sedel sem tam, zeblo me je, razmišljal sem o potegavščini, nato o potegavščini usode, o najinem zadnjem srečanju.

Zdaj, ko se moje bivanje bliža h koncu, ko urejam najrazličnejše račune in pospravljam enoletno naslago, se mi zdi, da bi moral biti zvest neki obljubi, ki niti ni bila prava obljuba, da bi vendarle moral nekaj napisati. Seveda sem tudi Cirilu Zlobcu obljubil, da bom za Sodobnost napisal članek o kanadski literaturi,

mogoče izbor kanadske poezije, »nekaj takšnega pač«, »nekaj o Kanadi«. Vendar je Ciril Zlobec še živ (da bi bil še dolgo tak!) in živim obljub ni treba tako vestno izpolnjevati. Mrtvim se ni mogoče opravičiti. Zato — ko pišem ta esej za Sodobnost — izpolnjujem neki višji dolg (naj mi Zlobec blagohotno oprostí!), skušam izpolniti in vrniti to, kar v navadnem smislu nisem dolžan in sem vendar toliko dolžan. Kar se mene tiče, je bil Mitja Gorjup najodličnejši Slovenec in je njegova smrt katastrofa. Leto 1977 je bilo katastrofalno, morda usodno za slovensko izobraženstvo. Kar naprej smo se poslavljali od pametnih ljudi.

Začeti. To je vedno težje. Včasih se mi zdi, da bom kar naskočil vse skupaj, celo zemljino kroglo, da bom s široko potezo narisal bistveni znak za celoto, nato pa bom zapolnil tiste majhne podrobnosti: kot da je neki trik, s katerim me prekušajo. Kot da je v resnici mogoče malo potresti vse skupaj in bojo kocke padle v pravo obliko. Čim dlje sem na svetu, tem bolj mi zmanjkuje vizije ali moči ali nekega vruga, da bi rešil uganko z eno samo potezo. Na koncu, pri zadnji tretjini, mi zmanjka in vse skupaj se začne zapletati. Torej ne morem pisati o Kanadi »kar tako«, »nekaj malega«, kjer bo vse notri in bo lepo zaokroženo, kot bi jaz ali kdo drug pričakoval, ampak bom pisal lepo po vrsti.

Kanada, literatura. Bilo je v začetku marca v Ottawi. Začetek marca v Ottawi je oster, jeklen, leden. Ottawa je najlepše mesto v Kanadi: mislim tiste rdečkasto rjave hiše ob Rideau kanalu, tiste bezmadežne fasade in praviljične zelenice, drevesa in mostove, sprehajalne steze, tiho drseče avtomobile, modro nebo, jesensko listje, kot sem vse to doživel lanskega oktobra. Najrazkošnejša likovna razstava na svetu, pojedina bleščočih (zlato rumenih, rdečkasto rjavih, motno zelenih) ploskev. Začetek marca je zato kot skrokano jutro po razkošni zabavi prejšnjega večera, mrzlo, puščobno, prazno. Univerza Carleton je prijetno presenečenje sredi ledene trdote: kot večina mestnih središč (Toronto, Montreal) je spodkopana, tako da sprehajalcu ni treba priti v dotik s svežim zrakom. Vsekakor je sistem podzemskih hodnikov tako za Carleton kot za podzemskie nakupne centre v metropolah nenaavadno prikladen: pri minus dvajset je tako rekoč nujen. 1. marca v Ottawi ni bilo več kot minus petnajst.

Prišel sem na konferenco o »znanosti, književnosti in sodobni kulturi«: godi se na Carletonu, organizator je profesor angleške književnosti Tom Henighan. Podzemski hodniki so porisani in popisani s tisoči napisov, tihožitij, reklam, aktov, spodobnih in nespodobnih parol, političnih in seksualnih, levih in desnih, uradnih in spontanih risarskih dosežkov. Po hodnikih se valijo množice študentov v srajcah s kratkimi rokavi. Univerza je akvarij. Ottawa River in gozdovi zunaj so nerealni.

Ta konferenca spada pod začetek. Vse do marca sem bil tako zaposlen s predavanji, seminarji in vsakdanjim življenjem pri nizkih temperaturah, da preprosto nisem mogel razmišljati o »Kanadi«. Do tega trenutka tudi nisem bil sposoben napisati karkoli ne-zgolj-šolskega. V marcu sem napisal referat za sociološki kongres, prebral deset novih knjig; odpravil sem se v Ottawa in v Montreal. Novo življenje. Vsaj pričakovanje pomladi: zdaj vendar mora priti.

KAR SEM DOŽIVEL

Zdaj je bolje. Začetek je mimo. Znanost in literatura. Nekaj zanimivih referatov, med drugimi tudi moj: to ni samohvala, ampak citat iz izjave mojega novega prijatelja Bele Egyeda, ki na Carletonu predava filozofijo. Govoril sem o Webrovem konceptu racionalizacije, kako ga je mogoče zaslediti v Lukáčsevem sistemu, in o razlogih Lukáčseve kritike Kafke, ki v bistvu predstavlja protest zoper racionalizacijo. Bela je govoril o pozitivizmu oz. o problemu demarkacije razmerja med znanostjo in ideologijo. Referatov je bilo več kot trideset, poleg njih so bili koncerti najnovejših glasbenih dosežkov, večerni razgovori s pisci znanstvenofantastičnih romanov (F. Herbert, J. Brunner), predavanja znanstvenikov (genetik David Suzuki) in neštetilni obkosilni sestanki z znamenitimi osebnostmi kanadske kulture.

Peter Slater je v svojem referatu analiziral televizijsko serijo: Bionična ženska (Bionic Woman). Gre za agentko (dosežek ženskega gibanja?) ameriške obveščevalne službe, ki je namesto organov, poškodovanih v padalski nesreči, dobila nove, močnejše, elektronske organe in dele: s pomočjo te znanstvene izboljšave telesa je nenadomestljiv in neprekosljiv pomočnik ameriškega boja zoper najrazličnejše zle duhove. Slater je menil, da gre v tej nadaljevanki za mitološko strukturo, kar po njegovem pomeni: »večno resnico v obliki pripovedi«, ki ščiti status quo. Na kratko povedano: tradicionalnega boga je zamenjala znanost.

Fizik Robert Marrison je govoril kot ljubitelj literature: po njegovem ji je danes ostalo zelo malo prostora. Velik del tega, kar je nekoč reševala literatura, danes opravlja znanost. Danes je glavni tok v družbi znanost: umetniki pa tvorijo nekakšno robno skupnost. To stališče je še naprej razvil Duffy. Za metaforo je uporabil tunele pod Carletonom: gradbeniki so jih zgradili in šele nato so jih lahko umetniki poslikali in popisali. »Postavljeni smo v položaj, da dekoriramo red, ki je obstajal že pred nami.«

O branju knjige K. H. Wolffa: *Predaja in ulov* bi pravzaprav moral poročati v naslednjem poglavju. Zelo blizu je tistemu, kar v teh časih doživljam. Čutim potrebo po znanstveni metodi, ki bi upoštevala osebni, neposredni stik s predmetom, skratka, metodo, ki bi bila podobna literarnemu, umetniškemu spoznavanju, doživetju na način izpostavljenosti in napete pozornosti.

Ko govorim o doživljanju: to zadnjo majsko nedeljo, vročo, bohotno od cvetja, komaj lahko primerjam z istim krajem, istimi predmeti, istim vrtom pred dvema mesecema. Neverjetno se mi zdi, da sem pred tako kratkim časom drgetal od mraza, kadar sem stopil iz hiše; da smo kar naprej poslušali vklapljanje kurjave, medtem ko danes zapiram okna, da ne bi skozi pripuhtelo preveč zunanje vročine. Danes, 28. maja, dokončno urejam svoje kanadske zapiske. Spet bom zvest nedeljskemu obredu: vožnja v mesto, sprehod ob jezeru (jadrnice, stotine mladih teles na obali, rahlo pljuskanje, na kopno ker venomer piha, nakup nedeljskega časopisa, pozno kosilo. Pred štirinajstimi dnevi sem pisal takole:

14. maja 1978

Ko to pišem, nastaja nedeljski večer. Vrnil sem se z vrta v svojočasno kanadsko delovno sobo, kjer sem moral vsaj malo priključiti električno

peč. Moja delovna soba je bolj provizorij kot kakšna resna delovna soba, čeprav bi rekel, da jo je hišni gospodar v takšne namene uporabljal več kot deset let. Knjižne police so sestavljene iz surovih desak, spretno naloženih in stakljenih na opekah. Moj hišni gospodar ni pisatelj ali kdo, ki bi pisal tako, da bi potreboval veliko knjig, čeprav je — kot sem jaz — profesor na univerzi. Moj hišni gospodar je profesor glasbe, kot je bil moj oče, zato se v tej sobi počutim kar domače. Ob tej zadnji besedi sem za hip počival: za dvomil sem, če se reči, ki jo hočem povedati, res tako pravi. Ali je prav »po domače« ali »domačno«? Ponavadi nisem tako razmišljal o besedah: so v teh osmih mesecih res poapnele besedne žile? Res sem več rabil angleščino in tudi pisaril nisem kaj prida v slovenščini razen pisem. Pred mano, v višini oči, visi lanski koledar, kot ga je pustil Fred lanskega avgusta, preden je odpotoval v Ottawa na svoj »sabbatical«, počitniško leto, kot ga praviloma dobe profesorji v tej deželi, da potujejo ali pišejo. Ne vem, kaj bi delal Fred v Ottawi: oba klavirja je pustil tule, na moji levi strani, čembalo je ostal v zgornji delovni sobi. Sicer se mi zdi, da je rekel, da bo brskal po nacionalnih arhivih. Koledar je posebna publikacija neke revije, ki se ji reče Lepa Britanska Kolumbija: res je lepa, če sodim po dvanajstih slikah, kar jih je na steni. Na desni, poleg koledarja, pod načrtom mesta Kingston, je seznam življenjskih pravil, ki naj bi se jih držal lastnik ali prebivalec hiše. Pravila so iz besed in števil: telefonskih. »Če je kak avto napačno parkiran: 549-2111; če opazite pse brez nadzorstva: ista številka; če je razbita šipa, če je mrtva žival, če je kaj v zvezi z ograjo (te točke še nisem do konca doumel): ista številka; če so stavbe ali vrtovi v slabem stanju, ali če ne ustrezajo standardom: 546-4291, interna 263; gasilski inšpektor: 548-4001; če kdo nastavi kante za smeti pred šesto uro popoldne: 542-7474; če se zamaši odtok: 542-7474; služba za parke in rekreacijo: 546-4291; kontrola plevela: ista številka, splošne informacije: ista številka, interna 294.

Nad mano zvoki, nekaj jih je od televizorja, nekaj od ljudi, mojih sobivalcev. Zdaj je še bolj mrak. Prejle, ko sem sedel na »porchu«, nekakšni odprti verandi, in gledal v krošnjo velikanske vrbe, mi je mimogrede šinila misel, da bi lahko postal predmet prijave: moja vrtnarska dejavnost je globoko pod standardi mojih sosedov. In še to, kar sva z M. počela glede vrta, sva večidel počela zaradi sosedov, da naju ne bi obirali. Mogoče pa sva si to le domišljala, saj še nisem opazil, da bi sosede kaj stikali glave. Po toliko mesecih lahko mirno rečem, da se v glavnem sploh ne pogovarjajo ali družijo. Tu in tam so pred hišo otroci. Kaj počno njihovi starši?

V bistvu je še kar svetlo. Mrak prihaja počasneje, kot bi si mislil. Bil je na splošno bolj siv dan. Nenavaden za Ontario. Večina dni je na enem ali drugem skrajnem koncu lestvice: jasnih ali čisto vihnih. To je že drugi sivi dan po vrsti. V petek so napovedali slabo vreme za konec tedna in napovedi na tem kontinentu ponavadi držijo: ko je pa sama ravnina in vidijo tiste bele gmote (vsak večer so na TV fotografije, ki so jih posneli sateliti) že od daleč, in lahko natančno povejo, kako se bojo sukale. Ne vem, če je ravno tako, vendar imam občutek, da je pri tej neskončni množini enakosti, kar se tiče pokrajine, vreme lažje napovedati. Skratka, napoved je bila slaba, tako da smo hoteli likvidirati sobotni izlet v Ottawa. Današnje kosilo v Jimovi počitniški hiši smo sploh odpovedali, ker smo trdno računali na vihar. Pokazalo se je, da so meteorologi preobčutljivi ljudje. Vreme res ni bilo bogvekaj, vendar se je zliilo ponoči in ko sva šla z M. na sprehod. Sicer je bilo toplo

in suho, res brez sonca. Ko smo včeraj vstali, je bilo tudi sivo, vendar ni bilo dežja, zato sem pregovoril ženo in najino gostjo iz domovine, da smo kljub temu šli na pot. Tulipani, ki so jih kanadskemu glavnemu mestu podarili Nizozemci, so bili že vsi rdeči in rumeni pred parlamentom.

Tale ne-dan-ne-noč utegne trajati še uro. Spomnil sem se, da imamo poletni, »dnevno luč varčujoči« čas. Mala težava za moderne pustolovce, raziskovalce in odkrivalce noči: sociolog Murray Melbin (ki ni Kanadčan) piše v najnovejši številki *American Sociological Review*, da je noč neke vrste »frontier«, meja, kot se je reklo meji divjine na zahodu Amerike, ko so jo še osvajali. Ko so prišli do zahodne obale, se je osvajanje nehalo. Premikanje proti zahodu je doseglo kalifornijsko obalo, piše Melbin. Glavna mesta Kalifornije so odtistihmal postala področja velikanske dejavnosti v nočnih urah, kot da se je tok prek kontinenta zasuknil v noč, namesto da bi se izlil v morje.

Poletni čas dela noč krajšo. Dan je skoraj do osmih zvečer. Manj časa za pustolovščine, za ogrinjanje s plaščem noči, kot Melbin imenuje najnovejšo ameriško pustolovščino: če ne moreš osvojiti več in več nove zemlje, moraš osvajati čas. Področja nočnega osvajanja? Celo noč odprti supermarketi, kegljišča, veleblagovnice, restavracije, kinematografi, mehanične delavnice, taksi službe, avtobusni in letališki terminali, radio in televizija, izposojevalnice avtomobilov, bencinske črpalke. 24 ur obratujoče rafinerije, tovarne s tremi izmenami, pošte, časopisni uradi, hoteli, bolnišnice. Nepretrgana preskrba z električno, vso noč budni pobiralci cestnine na avtocestah, policijske patrulje, telefonisti. Ponoči lahko pokličete popraviljalca televizijskih aparatov, trgovino s svežimi plenici, uničevalca mrčesa, steklarja in pogrebniaka . . .

Še se vidi. Vidim skoz malo (kletno) okno svoje delovne sobe: vrata sosedove hiše, veje, vrtno uto. Pred uro sem sedel na verandi, ki ji tu pravimo porč, si zrl iz oči v oči z eno treh »naših« vereric in bral današnji *New York Times*, težak kakšno poldrugo kilo. Nalezal sem se zoprne navade, da prevajam angleške besede v slovenščino, ali jih preprosto sprejemam v njen objem, izgovarjam jih po slovensko in pišem z našimi črkami — pišem v duhu, seveda. Možu, ki nama je kakih trikrat popraviljal tuš v kopalnici, v najinih pogovorih (ali v pogovorih s Slovenci) praviva plamer (plumber), telefonistu rečeva operejter (operator), hranilni knjižici sejevings ekaunt. Poštarju še vedno rečeva poštar, večernim novicam na TV še vedno poročila. Nisva še tako daleč kot najina prijateljica D. v Bostonu, ki vpraša: »Ali bosta imela kavo?« kar je dobeseden prevod iz angleškega: »Will you have coffee?«. Ljudje, ki so na tem kontinentu več kot pet let, začno prevajati angleške stavke v slovenščino. Vem, da se ne spakujejo.

Zdaj se je začelo resno temniti. Zapuščam vidno polje kanadske pomladi. Danes je 14. maj. Mati pravi, da je v Ljubljani vse že zdavnaj v cvetju, da so češnje in tako naprej. Jaz pravim, da je letošnja pomlad v zamudi. Zindoktrinirali so me ti Kanadčani. Prišel sem v Kanado ob nenavadnem času. Jesen je bila nenavadno deževna, zima nenavadno mrzla. Ponavadi je tu malo snega, pravijo. Letos je snežilo kar naprej. Niti skidati ga nisem mogel sproti. Potem pa, ko je živo srebro dva meseca zdržema sedelo pri minus dvajset, o kidanju ni bilo govora. Enkrat sem stresel pred prag celo škatlo soli in ves srečen poslušal pokljanje ledu, vendar gmote, ki se je nabrala, nisem kaj prida spreobrnil: šele kasneje so me poučili, da sol pri

nizkih temperaturah (pod minus 10) sploh ne deluje. Zato v Kanadi le na začetku in koncu zime solijo ceste. Včasih pa še takrat ne pomaga, ker jo sproti odpihne veter. In vendar samo mesto Kingston porabi milijon dolarjev za soljenje cest.

Sedenje na vrtu: redek užitek. Prgišče toplih dni smo imeli v septembru, aprila smo jih globoko vdihnili trikrat ali štirikrat: pa ne da bi pogrešali sonca — tega je bilo dovolj, tudi pri minus dvajset — le takšnega ni veliko, ki bi vabil k sončenju. Ali je bilo prehladno, ali je pihal veter, tak, ki ne odpihne samo časopisa. Zavedam se svoje pristranosti in svoje slovenske razmehkuženosti: moji študentje poležejo po travnati obali jezera, kadar jaz medvedje oblečen iščem zavetje prve trgovine ali lokala.

Na vrtu živi kakšen ducat različnih ptičev, ki jim ne vem imena: po večini so modri, črni in zlato rumeni, črno-modri, zlato rumeno-črni ali modro-zlato rumeni. M. jih ne mara: bolje vidijo kot veverice in sproti krađejo lešnike, ki so namenjeni repatim prijateljicam. Morda sva se tako zaljubila v veverice, ker naju spominjajo na Tivoli, ker slišijo na »muki, muki«, in ker naju navdajajo z bogataškim občutkom, da stanujeva sredi parka. V resnici je veveric, kjerkoli sva potovala po Kanadi, nenavadno mnogo. Ena mojih resnicoljubnih študentk mi je pokvarila veselje z njimi, ko je povedala, da so včasih nasilne, in da ve za primere stekline med njimi.

Končno je tema in končno je začelo šumeti po strehi: dež. Trava bo še bolj zelena. Spominjam se tiste pol ure preteklega popoldneva, ko sem sedel na verandi in bral časopis. Spominjam se neke slovenske misli, ki me je obšla. Zastrmel sem se v sosedno hišo in polglasno rekel: sosedov sin. Prišel je namreč iz hiše in sedel v avtomobil. To je vse, kar beležim o njem v svoj spomin dan na dan. Pač, spominjam se nekega jesenskega dneva, ko sem grabil listje (oh, koliko je bilo te frfotajoče snovi in komaj sem naredil kup, se je razletela po počiščeni površini,) sva si rekla dober dan, kako je kaj, lep dan, ne, čudovit dan, res. Slovenski sosedov sin je blaga in znana figura, vsa domača in nesramno intimna. Kanadski sosedov sin je tujec. Ne ločil bi ga, če bi ga srečal stran od vrtno ograje, kje v mestu. Vsi sosedje so tujci. Tuje, brezosebno merilo, del pokrajine kot plastični znak BP nad črpalko ali pismenski nabiralnik. Nekaj jih mora pretresti, da postanejo ljudje. Gospodar hiše, v kateri živim to leto, je menda v dobrih odnosih z dvema sosedoma: odkar sem tu, sem lahko vzdržal tradicijo le z enim. Sosed številka dve, iz rumene hiše čez cesto (vmes je še ena hiša, s katero ni diplomatskih odnosov) se je pojavil šele po šestih mesecih. V bistvu je samo obstal na robu mojega posestva, medtem ko je njegova žena stopila predme in me vprašala, če bi prispeval za neko dobrodelno ustanovo, da pobira prispevke po okolici. S sosedom številka ena imamo intenzivne stike. Vsak teden si najmanj enkrat želimo dober dan, pošimfamo čez klimo, njegova hči zbira jugoslovanske znamke, povabili so naju na kozarec vina, kar sva jim vrnila z obratnim vabilom, poveva mu, če sva več dni zdoma. Takrat pobere najino pošto in časopis, da ne bi kdo mislil, da je hiša prazna in bi naju oropal. Vedno, kadar sva zdoma, pustiva goretí malo luč v dnevni sobi. Poučili so naju, da se to tako dela. Tajnica sociološkega oddelka, ki ima moža pri mestni policiji, je celo priporočila, naj pustiva igrati radio. Meni se vse skupaj zdi otročje, vendar se z bronamernimi nasveti ne kaže prepirati. Sosedí sedijo za okni in opazujejo. Vsak od njih ima natančno predstavo o najinem življenju, vendar bi rekel, da do kakšnega kroženja informacij ne pride. Po

ulici ni nikakršnega sprehajanja, tudi avtomobilskega prometa je malo: povedati je treba, da stanujeva v t. i. »rezidenčnem območju«, ki je stran od glavnih cest. Ko sva po stari navadi odšla na sprehod tja proti skrajnemu robu mesta (po ljubljanski stari navadi), nisva srečala nikogar, le tu in tam začuden pogled skoz okno avtomobila. Sprehajanja v teh krajih ni: samo vožnja z avtom, delo na vrtu ali pred hišo, ali »jogging«, tek v športnem oblačilu. Na našem koncu je malo tekačev, več jih je okrog univerze. Celó v dežju srečaš zadihane in nenavadno lahko oblečene džogarje. Celó pozimi, pri minus dvajset prisopiha kdo izza kakšnega vogala, ivje in ledene sveče po dlakavih predelih (glave): to je del dokaj novega prepričanja o zdravem življenju. Po mestih rastejo in cvetijo »trgovine z zdravo hrano«, ljudje si sami pečejo kruh, jedo vitamine, kupujejo kmečke pridelke iz prve roke, malo jedo, tečejo in kolesarijo, ne kadijo in ne pijejo alkohola. Glede alkohola je tako ali tako težko: dobiti ga je le v posebnih (državnih) trgovinah in po redkih restavracijah, ki imajo v ta namen posebno licenco. Dediščina prohibicije.

To o sosedih: morda so pravkar napisane pritožbe na njihov račun pretirane. To, da živijo v svojih hramih in se bolj malo družijo. »Moj dom je moj grad,« kot pravi tukajšnji pregovor. Po drugi strani nisem imel nobenih težav glede druženja s svojimi kolegi in študenti: niso mi dovolili neuslišanih želja, vabili so me na večerje in zabave, spoznal sem polovico univerze Queen's, od principala do profesorjev geografije in muzikologije, šef departmenta Terry me je povabil na večerjo prvi večer, ko sva z M. prispela v Kingston . . . In vendar je življenje v Strathcona Parku (kjer stanujem) bolj podobno precizno naoljenemu stroju kot razburkanemu človeškemu prebivališču. Mogoče je to obzirnost, ki je Slovenci nismo vajeni; dopuščanje polne nemotenosti?

Tu in tam se peljem v mesto z avtobusom. Skoraj v vsako ulico zavije, da nabere potnikov in potnic. Tako jih vidim bolj od blizu. Sicer drsijo mimo mene v avtomobilih. Zdi se mi, da imajo prebelo kožo, skoraj modrikasto belo. Starejše ženske, po vsej priliki gospodinje, se peljejo po nakupih, ura je namreč enajst dopoldne, torej ne gredo v službo, razen če niso v kakšnih »svobodnejših« poklicih, kot sem jaz. Zadovoljen sem, da se kdaj peljem z avtobusom, čisto druge obraze vidim: so popudrani? Postave so nekam polne, nerodne. Sedenje pred televizorjem? Ko sem včasih prihajal domov zvečer, so iz vseh hiš migotale značilne svetlobe, ekrani so tudi tu večne luči, svetilniki novodobne naselitve.

Kanadska doživetja? Fantastični mesti Toronto in Montreal. Pokriti nakupni centri v mnogih nadstropjih, podzemski prehodi, ozaljšani s stotimi velikimi in majhnimi trgovinami: Eaton Centre v Torontu, Dominion Centre prav tam, Galleries Desjardins in Les Promenades v Montrealu; permanentna razstava blaginje, visoke mode; visoka šola praktičnega prehranjevanja v sto različnih manjših in večjih kioskih, odprtih in zaprtih bistrojih, restavracijah; parada funkcionalne in bleščeče arhitekture, desinga. Pekel zapravljivcev, nebesa hedonistov. Dominion Centre je najplemenitejši, Montrealski Desjardins največji, saj so v njegovem sklopu (vse pod zemljo, vse ogrevano ali hlajeno, odvisno od sezone) tudi teatri in kinematografi, tako rekoč celo mesto. Zadnji poskus rešitve urbaniziranega prebivanja ali zmagoslavni vrhunec zahodnjaškega življenja? Vsi ti vodometi, vse te kitasto velikanske rastline, zasebnost in hkratna javnost, vsepovsod klopi, vsepovsod

brezhibna, snažna, pritajena tekoča stopnišča, stotine perspektiv, permanentni show, nastopi amaterjev in profesionalcev: vrnitev k renesančnemu mestnemu trgu?

Ta blazna zima, ki je po svoje vendarle divjaško lepa: zamrznjeno jezero, da bi lahko šel peš na Wolfe Island tam čez. Sončni dnevi pri minus dvajset. In zdaj to razkošje barv. Brezupno obširna pokrajina, vse ena sama ravnina, da se Evropejcu, navajenemu gorskega reda in raznoličnosti, navajenemu vseh sort jezikovnih in kulturnih ograj, v začetku mora malo pomešati. Tisoče kilometrov istega. Čudovito lepega, vendar istega.

KAJ SEM PREBRAL (in kaj sem si ob tem mislil).

O Northropu Eryeju sem vedno mislil, da je Američan. Je Kanadčan. Pred časom (ah, bilo je še mrzlo) je bil na Queen'su. Naslov predavanja je bil »Diahroni in sinhroni mit«. Govoril je o razlikah med poganstvom in krščanstvom: prvo je »pogodba med bogom, človekom in naravo«, medtem ko je drugo »osvoboditev, prekinitvev pogodbe med človekom in naravo. Pogani imajo smrt kot del stvaritve (zemlja je mati, seksualni mit), govorijo o prerojenju, medtem ko biblija (diahronični mit) govori o ponovnem vstajenju.

To samo mimogrede. Frye je sicer bolj predmet branja, zato ga omenjam na tem mestu. Eden njegovih najnovejših tekstov nosi naslov: »Preganjani od pomanjkanja duhov«. Gre seveda za kanadsko literaturo. Medtem ko razpravlja o razliki med zgodnejšo in kasnejšo kanadsko poezijo,

(»Zgodnejša kanadska poezija je bila polna samote in osamljenosti, sovraštva ali indiferentnosti do narave, krhkosti človeškega življenja in vrednot v takšnem okolju . . .«

Kasneje se pojavi koncept narave kot mehанизma: »Kanada se je odprla s tehnologijo plovbe, preiskovanja, in se je ohranila s tehnologijo transporta, kar je pustilo sledove v velikih mostovih in železnicah, pristaniščih in v mreži kanalov v južnem Ontariu . . .«)

omeni tudi novodobne tehnološke značilnosti kanadskega življenja:

Razvoj tehnologije povzroča vse večjo introvertiranost v življenju . . .

V kulturnem pogledu je ta introvertiranost dosegla višek z radiom, ki je medij slepca, in z nemim filmom, ki je medij gluhega človeka, le da je slednji bližnji sorodnik lutkovne igre. Televizor je še bolj tehnično introvertiran, saj ustvarja dan in noč trajajoč domišljjski svet, v katerem lahko ostanemo, ne da bi morali med publiko . . .

In spet smo pri stari temi: poezija zoper sodobne komunikacijske medije, umetnost zoper znanost. (Za zainteresirane: knjiga se imenuje *The Canadian Imagination*, ed. D. Staines, Cambridge & London: Harvard University Press, 1977.)

Pred nekaj meseci je Jerry Mander objavil knjigo z naslovom: Štirje razlogi za ukinitve televizije. V njej je zbral podatke, ki me spravljajo v tisto obupano mejno stanje, ko ne vem, ali uživam, ali me je groza. Povprečni večer gleda TV več kot 80 milijonov Američanov. Trideset milijonov od teh jih gleda isti program. Povprečno gospodinjstvo ima televizor priključen več kot šest ur na dan. Družine z otroki imajo prižganega več kot osem ur. Povprečni državljani gleda televizijo štiri ure na dan. Če torej računamo osem ur za spanje in osem za delo, ljudje polovico svojega »ne-spečega« in »ne-delovnega« časa gledajo televizijo. »V eni sami generaciji,« piše Mander, »eni od sto in tisoč, odkar obstaja človeštvo, je Amerika postala prva kultura, ki je nadomestila neposredno izkušnjo sveta s sekundarnimi, posredovanimi verzijami izkustva. Interpretacije in predstave sveta so sprejete kot izkustvo, in razlika med tema dvema stvarima je za večino nas zamegljena.« Mander sicer piše o Ameriki, vendar za Kanado številke prav gotovo niso bistveno drugačne. Na tem mestu moram preiti k predmetu, ki je prav gotovo bistven za razumevanje Kanade: njena istovetnost oziroma različnost z ZDA.

Enkrat v tistih, v zobe mrazečih dneh pretekle zime sem se spraševal, kaj neki počno tukajšnji prebivalci, ki ne živijo v mestih, ki niso obdarjeni z razkošjem hitre in lahke komunikacije, s teatri, knjižnicami, univerzami, restavracijami, zbirališči takšne ali drugačne sorte . . . Kanada meri 3,851.809 kvadratnih milj, kar je več kot 3,615.208 milj, kolikor jih merijo ZDA. Edina država z večjo površino kot Kanada je SZ. V tem prostranstvu živi okrog 23 milijonov ljudi, približno toliko, kot je nas Jugoslovanov. Takšno ozenlje je tedaj naseljeno na poseben način. Že če se pelješ od Toronta do Kingstona, ki sta oddaljena 260 kilometrov, zehaš od enoličnosti: sama praznina. Tu in tam kakšna farma, sicer le eno ali dve omenbe vredni mesti. Tu v provinci Ontario smo srečni: zima traja od decembra do marca; v večini krajev pa se zima zavleče pošteno čez pol leta. V Alberti so menda samo julija in avgusta gotovi, da ne bo snega: znanka nam pripoveduje, da so celo avgusta imeli snežne viharje. Predstavljam si, kaj počne farmar, ki živi kakih petsto kilometrov severneje od Kingstona. Do najbližjega soseda je kakih šest ur vožnje: pozimi so najvarnejše prevozno sredstvo »snowmobile«, motorne sani. Kaj neki počne ves ljubi dan, ali potem, ko je opravil vse potrebno pri hiši (saj na polje ali po nakupih ne more)? Gleda televizijo, če ima zelo dobro anteno. Bral sem, da so iznajdljivi privatniki nakopili premoženje z miniaturnimi televizijskimi postajami: nakupili so filmov in trakov pri velikih kompanijah in jih prodajajo po oddaljenih krajih.

Površen opazovalec meje med ZDA in Kanado ne registrira. Tudi tu so ekspresne restavracije McDonald's, tudi tu so Chevroleti in Holiday Inn, bencinske postaje Gulf, Sunoco, Shell itn., ceste so enake, prometne oznake enake, jezik enak, trgovine enake. Tudi televizijski spored je enak. V Kingstonu lahko poleg treh kanadskih kanalov (angleški in francoski CBC, CTV) gledamo vse štiri ameriške postaje: CBS, ABC, NBC in PBS. Meja je komaj trideset kilometrov stran. Tako rekoč, pljuneš čez. Iz otoka Wolfe, kamor vozi trajekt, za katerega ni treba vozne karte, vidiš ameriške avtomobile in ameriške hiše. Filmski spored je enak: Zvezdne vojne smo gledali hkrati z Amerikanci in The Greek Tycoon (oh, tisti znameniti film o Onassisu in Jacqueline Kennedy) so pričeli vrteti v Kingstonu istega dne kot v Nev Yorku. Razlaga? Dvorane so last ameriških družb.

Razprava o razlikah med Kanado in Ameriko je polna čeri. V decembru lanskega leta se je vanje zataknil kanadski pisatelj Mordecai Richler (Vajenska doba Duddyja Kravitz . . .). V zgovornem članku z zgovornim naslovom »Oh, Kanada!« je zapisal med drugim:

»Celo CBC krhkega zdravja, naša državna radijska in televizijska mreža, ki lahko računa samo s 25 odstotki gledalcev v območjih, kjer obstaja možnost gledanja ameriških kanalov (kar velja za celo Kanado razen severa), je nenadoma nastopila bojevito. Njen predsednik je izjavil, »Američani elektronsko posiljujejo našo kulturo.«

Richler pravi: tuja lastnina v Kanadi (pretežno ameriška) presega 100 milijard dolarjev, okrog 665.000 kanadskega denarja zapusti deželo vsako uro: 80 odstotkov odteka v ZDA; tuje naložbe v kanadsko industrijo znašajo okrog 60 odstotkov vse proizvodnje: nafta in plin sta v tujih rokah 90 odstotno, letalska industrija 92 %, računalniki 91 %, elektrika 88 %, tobak 90, stroji 78, rafinerije petroleja 99,9, rudarstvo 64, kavčuk 93, avtomobili 97, kemični izdelki 89, mineralna goriva 81 . . . Vendar za Richlerja razmere vendarle niso tako preproste: bližina Amerike prinaša tudi koristi in blagodati. »Čeprav hrepenim po CBC, je večina reči, ki jih hočem gledati, na ameriški PBS, ki prihaja do mene iz Vermonta. Maclean's (kanadski tednik, op. D. R.) pogledam zaradi domačih novic, montrealška dva jutranjika berem zaradi lokalnih in športnih novic. Vendar bi bil izgubljen brez *New York Timesa*, *Tima* in brez *The New York Review of Books*, ki so iz kulturnega uvoza. Richler se pritožuje nad kanadskimi nacionalisti, ki so v zadnjem času dosegli spoštovanje pravila »kanadskosti«. Tako je televizijski sindikat sklenil, da lahko na kanadski televiziji nastopajo samo (pretežno?) Kanadčani. »Res pa je,« piše kanadski pisatelj, »da je bilo med 3607 nastopajočimi na CBC v lanskem letu le devet tujih vragov. V skupnem naporu, da bi skovali nacionalno identiteto, so proizvedli zelo malo inteligentnega, zabavnega ali takšnega, kar bi se lahko pohvalilo, da je kaj boljše od drugorazredne ameriške kaše. Včasih mislim, da je naša uradna kulturna politika, če jo natančno pogledamo, v bistvu stalinistična. Utemeljena je na postavki, da lahko tu pri nas uspe mediokriteta, kot komunizem tam pri njih, le če je zadostno podprta od Kanadskega sveta (Canada Council, državni sklad za kulturo, op. D. R.).« Seveda je glavna skrb pisca citiranih vrstic posvečena problemu separatizma v Quebecu, ki pač zelo razločno determinira kanadsko politiko in seveda kulturo: v nekem smislu pa tudi nacionalno identiteto oz. probleme v zvezi z njo.

Celo redkobesedni Kingstončani (biti Kingstončan ni šala: če so kje doma pravi Kanadčani, so to v Kingstonu) se razžuborijo in razplamtijo, če je govor o Quebecu. Recimo moj sosed Ross, ki je iz Montreala doma. Pred nekaj leti je zavohal nevarno prihodnost in se je naselil v Kingstonu. »Tam je grozno!« pravi. »Treba je bilo iti, nič ne pomaga. Za Angleže v Quebecu ni bodočnosti.« Podobno mi zatrjuje študent, ki hoče postati pravnik, in je zato iz Montreala prišel na Queen's.

Problem Quebeca je morda eden od problemov v Kanadi, ki jih kot Jugoslovan relativno lahko dojamem: pa ne zato, ker bi mislil, da imamo pri nas opraviti s kakšnim resnim separatizmom (čeprav se takih težav

vendarle tudi spominjamo), ampak zato, ker smo se nekako navadili živeti z drugimi narodi, ker so nam odnosi med zvezo in »provincami« nekako prišli v kri in brez njih ne znamo razmišljati in delovati. Za Kanadčane je vse to novo. To se reče, za Angleže je vse to novo: od nekdanj so se imeli za narod nad narodi. Zakaj naj bi znali še francosko? Zakaj naj bi bilo samoumevno, da hoče v provinci, kjer je 5 milijonov francosko govorečih, nekdo vpeljati francoščino kot uradni jezik, čeprav je angleško govorečih samo 800.000? In vendar se je zgodilo: novi vladi Renéja Levasqua je uspelo uzakoniti t. i. »Bill 101«, zakon, ki naj ne bi pospravil le s prevlado angleščine v javnem življenju Quebeca, temveč naj bi jo tako rekoč odstranil. Kot rečeno, jaz Quebecane razumem, Angleži jih ne. Nekoliko je v vsem tem maščevanja za desetletja in desetletja podrejenosti, ki jo francoski radikalci imenujejo: biti bel črnc Amerike. Kanado je zgrabila panika, ki je v času, ko to pišem, nikakor ni konec. Znano je, da gospodarstveniki zavračajo krivdo za sedanje težave kanadskega dolarja na Quebec. Res je, da velike kompanije ena za drugo zapuščajo nekdanjo gospodarsko prestolnico Kanade — Montreal — in gradijo nove palače v Torontu: kako se bleščijo črne in zlate nad gladino ontarijskega jezera! Ni treba brati statističnih podatkov, že če se pelješ po prelepih, sanjsko prostranih alejah rezidenčnih predelov današnjega Montreala, opaziš znake »NA PRODAJ«; le časopiš odpreš in zagledaš oglase, ki vabijo v nove stanovanjske stavbe Montreala: cene so precej nižje od torontskih, obupani podjetniki pa za nameček novim stanovalcem obljublajo še barvne televizorje. Banke, zavarovalnice, sedeži korporacij se vztrajno selijo v Toronto, v angleško kraljestvo, ki bobni od bogastva in naraščanja. Montreal in Quebec sploh padata v nezaposlenost, vtis potapljajoče se ladje. Najbrž je treba za objektivno oceno takšne vtise nekoliko premisliti: dejstvo je, da Montreal vse bolj postaja največje mesto Quebeca in prepušča prvenstvo Kanade Torontu; za Quebec je postal prevelik, nepotrebno našarjen. Po drugi strani Quebecani sami pravijo, da si hočejo vladati po svoje, in naj Angleži, če jim ni do sožitja, le odidejo. Brezobzirna analiza pa bi spet pokazala, da je izganjanje Angležev (včasih beremo o pravih zarotah v zvezi s tem — resda v angleškem tisku) funkcija zamenjave stolčkov. Slastne zalogaje, ki so jih zgodovinsko pospravljali Angleži, hočejo zdaj imeti Francozi, tj. Quebecani. Čeprav PQ (Parti Quebecois) včasih zazveni nekoliko socialistično (grožnje glede nacionalizacije), njen vodja Levesque redno hodi v goste k ameriškim businessmanom, da bi jih prepričal o miroljubnih namelih Quebeca potem, ko bi se odcepil.

Reči, ki me kot Jugoslovana razveseljujejo, so na primer dvojezični napisi na vseh izdelkih, ki jih je moč kupiti v kanadskih trgovinah. Angleže je strahovito razjezila vest o zaplembi 15.000 krofov v Montrealu, ker niso imeli poleg angleškega napisa tudi francoskega, mene pa le veseli, če zvem, kako se kaki stvari reče po francosko, če vem le angleško ime. Veseli me tudi, ko slišim zvezne ministre in Trudeauja govoriti v obeh jezikih hkrati: celo kraljica je ob otvoritvi parlamenta pol govora prebrala v brezhibni francoščini. Seveda so to le zunanji, manifestativni znaki, ki so nemalokrat le sredstvo manipulacije volivcev. Seveda bi se lahko spraševali, koliko je dvojezičnost v resnici volilna past: ko večini Kanadčanov angleščina pomeni idealno sredstvo za dostop k javnemu življenju in tako rekoč k univerzalni ameriški kulturi. Treba je vedeti, da je dvojezičnost, ki je Trudeaujev adut, nekakšno jamstvo za ohranitev kanadske celovitosti: brez nje bi bil Quebec še bolj

odtujen in še izjemnejši, kot že je. Dvojezičnost je politika za obdržanje Quebeca, brez katerega Kanade, kot si jo zamišljamo, ne bi bilo več. Dejanska odcepitev bi odrezala atlantske province od srednjega ozemlja, obenem pa bi opogumila tudi druge province, recimo tiste, ki so bogate z nafto (Alberta), k avtonomiji zaradi trenutnega profita. Seveda grozijo z odcepitvijo (v primeru odcepitve Quebeca) še druge province, tu in tam pa se katera spogleduje tudi z varianto pridružitve ZDA. Vsem kljubom navkljub Levesque še vedno govori o referendumu. Variante, ki se ponujajo kot vprašanja za referendum, oz. kot prihodnje smeri razvoja, so naslednje:

1. popolna neodvisnost: ta možnost se zdi večini opazovalcev najbolj odmaknjena! Quebec bi utegnil postati gospodarski in kulturni geto, lahko bi nastala nekakšna severnoameriška Irška;

2. suverenost ob združenosti («sovereignty with association»): koncept srednjega razreda, ki je trenutno na oblasti, ideal PQ, vendar tudi tak izid nima najboljših šans: nedavna anketa je pokazala, da je 70 % prebivalstva Quebeca proti posebnemu statusu province;

3. ustavna konferenca s koncesijami Quebecu, koncept, ki ga Ottawa imenuje dinamični federalizem: najverjetnejši izid, ki bi dal zadoščenje obema stranema.

Letos se je na avtomobilih, ki prihajajo iz Quebeca, pojavila nova registrska tablica. Staro z napisom Quebec — La belle province (na tem kontinentu je navada, da vsaka provinca ali država — ZDA — na tablico napiše kak znamenit stavek, tipičen zanjo) je zamenjala nova: Quebec — Je me souviens. Ta stavek ima zgodovino: Quebecanci se z njim spominjajo leta 1759, ko jih je na cedilu pustila Francija, t.j. ko so njeno kolonijo osvojili Angleži. Šovinizem, ki je njegova osnovna vsebina, je gotovo resna značilnost sedanjega političnega trenutka v Kanadi, kot je seveda reakcija na več kot sto let staro gospodovanje Angležev, WASP, reakcija in indiferentnost elite, ki se je zapirala v svoje country clube, v anglofone inštitucije, kot je slovita univerza McGill, in ki se je žaljivo malomarno obnašala do frankofonega okolja. Zdaj kaže, da je prejšnjo mržnjo in nestrpnost zamenjala nova mržnja in nova nacionalna nestrpnost.

Kurt Jonassohn, sociolog, kolega iz montrealске univerze z značilnim imenom Concordia (sloga), ki me je prejšnjega decembra povabil, naj njegovemu seminarju predavam o jugoslovanski sociologiji, me je pomiril glede quebeške težave. Kot nemški emigrant se prav gotovo ne identificira z Angleži, čeprav poučuje na angleško govoreči univerzi. »Kaj pa potem, če se Quebec odcepi,« pravi, »nič se ne bo spremenilo. Problemi Quebeca so relativno mladi in nič takega ni v njih, o čemer se ne bi dalo govoriti. V Evropi je težavneje, tam trajajo nacionalni spopadi več tisoč let.« Da se problemi kljub vsemu urejajo z neverjetno dobrodušnostjo in dinamiko, sem se praktično prepričal. Tiste dni, ko sem bil v Montrealu, je stavkal ves javni promet: niti podzemna železnica niti avtobusi niso delovali. Prebivalci so nadlogo prenašali brez posebnih problemov: bilo je malo več avtomobilske gneče, taksiji so zaslužili kupe denarja, sicer nič tragičnega. Po treh tednih štrajka so se končno zmenili.

Tu bi poročilu o Montrealu rad dodal kratko »fusnoto«. 30. in 31. marca je bil v tem mestu simpozij z naslovom *Prihodnost socializma v Evropi*: zadnji hip

so me s sabo povabili kolegi, tako da nisem napisal referata. Šel sem z radovednostjo, brez velikih pričakovanj. Med gosti so bili: Perry Anderson, urednik *New Left Review*, Andras Hegedus, nekdanji madžarski premier in bivši direktor sociološkega inštituta madžarske akademije znanosti; Ghita Ionescu, Pierre Joye, KP Belgije; Henri Lefebvre, Giuliano Procacci, Alan Whitehorn. Slednji je vodil sekcijo, ki je razpravljala o samoupravnem socializmu, največ seveda o Jugoslaviji. Bistvo te opombe pod črto je vprašanje: kako da nismo Jugoslovani na takšno konferenco poslali enega svojih številnih strokovnjakov za samoupravljanje; nismo vedeli zanjo? se za dejavnost »Meduniverzitetnega centra za evropska vprašanja« ne zanimamo? Kako to, da sem bil edini, ki je lahko poslušalcem povedal nekaj besed o naših najnovejših zakonskih in strukturalnih spremembah — jaz, ki sem se na tej konferenci znašel bolj po naključju, tako rekoč v zadnjem trenutku, in ki jugoslovanska sociologija dela in samoupravna zakonodaja zame ni ravno najožja specializacija? No, vse se je spodobno izteklo in bil sem kar malo vesel, ko sem slišal nekaj spoštljivih in spogledljivih referatov in izjav na račun sistema, od koder sem doma. Sicer je bil najglasnejši Henri Lefebvre (ves vnet za humanistični socializem), najpikrejši Anderson. Madžar in Portugalec (Cabral) sta bila kritična do jugoslovanskega modela, vendar sem presodil, da je njuno izhodišče prejkoslej tradicionalni, etatistični »marksizem«. Zanimiv je bil Ionescu (baje brat dramatika), ki je razvil tezo o sladki prihodnosti socializma v okviru evropske skupnosti (z vplivom evrokomunističnih in socialističnih partij držav EGS).

Nekaj dni pred mojim prihodom v Montreal je štrajkala policija: nič katastrofalnega se ni zgodilo. Tujcu se zdijo prebivalci Montreala zgled miroljubnosti in hkratne živahnosti, odprtosti, sproščenosti. V dvigalu se bodo pogovarjali z vami, pokazali vam bojo ulico ali stavbo, ponudili se vam bodo za pomoč. Ko sem tik pred trgovino s pijačami razbil dve steklenici imenitnega francoskega vina, sta se mi mimoidoči francoski dekleti takoj ponudili, da me spremita nazaj k prodajalcu in pričata zame, da je nesreča nastala brez moje krivde, zato, ker mi niso dali primernih vrečk. Tudi ne bom kmalu pozabil večera s študenti v majhni oštariji, ki se ji reče Prague, vendar spominja na pariško kavarno. Poleg naše maloštevilne družbe, ki je reševala svetovne probleme, so sedeli starci ob kartah, mladeniči za šahovsko desko, hkrati pa je v ozadju potekala predstava neznanih pevskih talentov. Ko je bilo že zjutraj, je bil Montreal ves pobeljen z novim snegom. Napravili smo grozd stopinj v sveži sneg, nato me je Kurt odpeljal po prazni ulici do hotela. Tu in tam še kako vozilo, vse novoletno sijoče sredi meteža, kak tesno objet par, nekaj ljubeznivih reklam pri nebu, nekaj razsvetljenih oken v hotelu: kot bi pohajal po kakem mestecu starinske, pesniške Evrope. Kako drugače od New Yorka ali Bostona! In neka pridna hči nekega zaplankanega kingstonskega Angleža mi je rekla: »V Montrealu vas oropajo in ubijejo!«

Kljub vsemu ima Kanada težave s svojo »osebnostjo«. Pravzaprav bi moral napisati: ravno zato. Francoski del Kanade se zdi še najbolj profiliran, njegovi prebivalci še najbolj »držijo skupaj«. Vendar je tudi pri njih na delu nekaj »mejnega«, nekaj nedoločnega, nekaj kar ni ne eno in ne drugo. So Quebecani ali frankofonski Kanadčani Francozi? So Američani? So Kanadčani? In kaj je to: Kanadčan? Res govorijo francoski jezik (čeprav nekoliko potlačeneja in po ameriško raztegnjena: vpliv angleščine, ki so

jo morali govoriti?), vendar se vozijo z ameriškimi avtomobili, pijejo zanikrno ameriško pivo, stanujejo v tipičnih hišah, ki bi jim Slovenci rekli barake, so integrirani v ameriški ekonomski prostor, v anglosaški politični sistem (čeprav uporabljajo kontinentalno pravo) . . . Res je v njihovem načinu prehrane, v obredih in temperamentu veliko evropskega, vendar bi jih Evropejci bržkone kljub vsemu imeli za »Amerikance«. Njihova kultura je francoska. Njihovi pisatelji tekmujejo s francoskimi pisatelji: včasih dobe v »matični« domovini kako nagrado, vendar se mi zdi, da ne grešim, če rečem, da so v ozadju teh odnosov politične igre, francoska megalomanija, prikrit paternalizem, ki na skrivaj misli, da je kanadska literatura kljub vsemu drugorazredna in zaostala. Quebec je za Francoze provinca.

Vprašanje je, čigava provinca je angleški del Kanade. Angleška ali ameriška? Zdi se, da je Kanadčanova duša v tem pogledu razcepljena: cela vrsta ritualov in simbolov je angleških, po drugi strani je bližina ZDA tako privlačna in močna realnost, da ob njej zbledi še takšno, vselej manifestirano in na vseh koncih poudarjano ganotje nad kraljico in monarhijo. Kanadski filmski igralci menijo, da se prava kariera začne v New Yorku ali v Hollywoodu; pisatelji skušajo knjige prodajati na ameriškem trgu: na svojo kanadsko provenienco gledajo z nekakšno sentimentalnostjo, ki jo včasih, če se pokaže primerna priložnost, in je v tem skrita kakšna pridobitev, demonstrirajo v kakšnem intervjuju ali s tem, da si na kanadskem koncu kupijo poletno hišico. Veliko je govora, naj bi se to spremenilo: velik politični stroj se je premaknil v smer kanadizacije kanadske umetniške tvornosti; vendar kaže, da se v njegovem soncu sončijo tisti, ki imajo preslabe živce ali premalo energije za »pravi« prodor.

No, še vedno nismo našli odgovora na vprašanje, kaj pravzaprav je tisto kanadsko, tisto tipično kanadsko, kar prav v tem času želi uresničiti in izvrtati državna administracija. Umetnost naj bi pri tem igrala pomembno vlogo.

V pravkar izšli knjigi Kanadska domišljija (The Canadian Imagination), ki je zbirka esejev znamenitih kanadskih mislecev in pisateljev, je Marshall McLuhan napisal, da je Kanada mejni primer v vseh pogledih. To naj bi bila njena prednost. Res deli z Američani toliko reči, vendar je v stopnji pripadnosti veliko bolj »odmaknjena«, »opazujoča«:

Kanada nima nikakršnih ciljev ali usmeritev, vendar ima toliko ameriškega značaja in izkustva, da je postala za Kanadčane, kjerkoli že so, vloga dialoga in povezave povsem naravna. To, da imajo z Američani nekaj skupnega, ne da bi bili odgovorni za ameriške cilje in bremena, deluje na Kanadčane tako, da so intelektualno odmaknjeni in opazovalski kot razlagalci ameriške usode. V dobi električnega informacijskega okolja izgublajo veliki narodi Prvega sveta identiteto in cilje. Francija, Nemčija, Anglija in ZDA so narodi-države, katerih identiteta in cilji so se oblikovali z vzponom samostojnih tržišč devetnajstega stoletja, tržišč, katerih količinsko ravnotežje je zastarelo zaradi prevlade novega sveta takojšnje informacije. Ko postaja »lahka« informacija odločilni faktor v politiki in v gospodarstvu, je Prvi svet neizbežno prikrajšan za položaj, ki je dajal pomen in važnost njegovemu pohlepu po čisti kvantiteti. Nove

podobe identitete, ki je utemeljena na kvaliteti življenja, se porajajo v svetu, kjer je nenadoma »majhno — lepo«, in kjer centralizem imajo za bolezen. V tem novem svetu utegne imeti decentralizirana in mehko usmerjena podoba prožne kanadske identitete velike prednosti. Kanadčani nikoli niso imeli sreče s svojo prvo podobo nacionalne identitete v devetnajstem stoletju, in so ljudje, ki so se naučili živeti brez drznih podarkov nacionalnih egoistov drugih dežel. Danes so bliže tonu in značaju Tretjega sveta, ko Tretji svet prevzema opuščene cilje Prvega sveta. Ker ima celo vrsto značilnosti Tretjega sveta, zlahka posreduje med Prvim in Tretjim svetom.

Z drugimi besedami, Kanada tiste prave identitete sploh nima in je ne potrebuje, tako McLuhan. V nekem smislu je to seveda res: česa podobnega, kot je za nas jasno definirano slovenstvo ali za Nemce nemštvo, Kanada preprosto nima. Temu tukaj pravijo multikulturalizem. Vendar se zdi, da je mogoče o takšni kulturni prožnosti prejkoslej govoriti kot o projektu. Prvi korak je storjen s Trudeaujevo politiko dvojezičnosti in sožitja, dinamičnega federalizma. Vprašanje je, če ni ta projekt ogrožen.

O stvari bi se torej dalo razpravljati. Lahko bi navedel še in še podatkov in incidentov z območja francosko-angleških sporov: od zgodovinskih (Angleže je že v osemnajstem stoletju preganjal »strah na severu«, ki se je materializiral z vpletanjem Francozov v ameriško revolucijo) do današnjih, vsakdanjih (pred nekaj dnevi je bil na nogometnem stadionu v Torontu velik škandal, ko je večina gledalcev začela žvižgati in na vse načine protestirati zoper dvojezično predtekemsko petje kanadske himne: neki gledalec, ki so ga televizijski novinarji vprašali, zakaj je žvižgal zoper francosko kitico himne, je odgovoril, da Francozov preprosto ne prenese, in naj bi kar lepo ostali pri angleščini). Tudi razlag je precej. Slavni kanadski zgodovinar Arthur Lower na primer navaja razlike med francosko in angleško religijo in razlike v politiki matičnih dežel do svojih čezmorskih posesti v 17. in 18. stoletju. Njegova teza je, da so Francozi bivanje v Kanadi v začetku vzeli kot začasno in so bili slejkoprej navezani na Pariz; naselili so se v strnjenih zaselkih, da bi lahko ohranili stari način življenja. Francozi po Lowerjevem mnenju potrebujejo skupnost in pripadnost, cenijo življenjske cilje onstran neposrednih materialnih dobrin — kar je značilnost katolicizma. Angleži so po drugi strani individualistični, avanturistični: njihova vera jim zapoveduje iskanje, trud, inovativnost. Ko so prišli v divjino, so pozabili na Anglijo, računali so z realnostjo, kakršna je bila, in skušali iz nje iztisniti največ profita, pozemskih dobrot. Francozi so si izbrali najlažjo pot: po ustju St. Lawrencea, ki se mu niso nikoli preveč oddaljili. S tem so seveda zasedli strateško vodno pot. Itn. itn.

Še nekaj malega o moderni kanadski literaturi: dodatna, zadnja »fusnota« v tem spisu, ki je sestavljen iz samih »fusnot«. Slavna kanadska pesnica Margaret Atwood (slavna v tem smislu, da je splošno znana in spoštovana po celem kontinentu) takole piše o kanadskih romanih:

Kanadsko romanopisje se nasploh osredotoča na navadno zemsko življenje. Mislim, da vem za dva vzroka, od katerih

nobeden nima ničesar opraviti s kakšno prirojeno pomanjkljivostjo kanadskih romanopiscev. Prvi je, da se je kanadski roman v glavnem razvil v dvajsetem stoletju, ne v romantičnem devetnajstem. Drugi je, da je treba v kulturni koloniji veliko naporov vložiti v preprosto imenovanje in opisovanje opazovanih realitet, v to, da vidno postane resnično celo za tiste, ki živijo prav tam. Pri tem ne ostane veliko energije za raziskovanje drugih, nevidnih območij . . .

*. . . le pomanjkanje duhov
nas preganja . . .*

Irving Layton je v »Od kolonije do nacije« napisal še ostreje:

*Dolgočasno ljudstvo, brez čara
ali idej,
naseljeno v čisti prazni videz
Mountieja ali mlekarja
kot v oporoko*

*Lahko jih prezreš
(tišina, velikanske razdalje so v pomoč)
predstavljaš si jih na dnu
enega od tistih nevarnejših jezer,
njihovih kosti še za spominke ni mogoče pobrati.*

Pred petnajstimi leti je to bila Kanada, pravzaprav njena podoba, v katero so vsi verjeli: dolgočasen kraj brez romantičnih zanimivosti ali retoričnih izgedov, brez zadostne količine prelite krvi po zemlji, da bi bila rodovitna, in predvsem — brez duhov. Nečarobna Kanada, prozaična, kot se zdijo Mounties in mlekarji, preden si jih od blizu ogledaš . . .

Bral sem poezijo Margaret Atwood (roj. 1939 v Ottawi):

KRONOLOGIJA Rodila sem se senilna in velikanska
moje gube rožnato
označujejo višave in kolesnice, dogodke
najrazličnejših izkušenj.

Pri šestih letih sem bila vitka kot podlasica
rada sem se smejala in se šla skrivalnice,
drsečih prstov, mastnih od zlikovskih dejanj.

Pri dvanajstih letih, ko sem se
že učila iz stripov, ki so bili
na pol moji izdelki,
se mi je groza zdela dolgočasna.

Pri šestnajstih sem bila pragmatična,
oklep je bila razmazana šminka;
bila sem neranljiva,
lase sem nosila kot čelado.

Toda pri dvajsetih sem začela
razdajati znanje kot cvetne lističe
ali luske in danes odkrivam
da sem živela v obratno smer.

Čas me obrablja kot voda.
Vrezane črte mojih potez
so bolj in bolj zlizane.

Morala se bom pretvarjati:
polž ve,
da tenka koža ni dobra zaščita;

Čeprav ne morem nadaljevati
v neskončnost. Pri petdesetih bojo olupili
moj obraz kot najlonsko nogavico

odkrili bojo takšno neverjetno belo
nedolžnost, da bojo celo zrcala
ki so navajena groteske
začudena.

Iz lupine me bojo vzeli, čisto
neuporabna bom za to mesto
in kot konja z zlomljeno hrbtenico
me bojo odpeljali in me ustrelili.

POTOVANJE
V NOTRANJOST

Marsikaj je podobno
opažam: da se griči
ki jih oči zravnajo kot zid, speti
skupaj, odprejo, ko se premaknem

da bi me spustili mimo; postanejo
 neskončni kot prerija; da drevesa
 vitko rasejo, imajo svoje korenine
 pogosto v močvirju; da je to revna dežela;
 da o skali ne vemo, da je hrapava,
 razen če jo potipamo, in je zato
 nedostopna. Da to potovanje ni preprosta pot
 iz kraja v kraj, pikčasta
 črta na zemljevidu, kraj
 omejen na kvadratasti površini
 ampak da se premikam obkoljena z mrežo
 vejevja, pletivom zraka in izmenične
 svetlobe in teme, ves čas;
 da ni drugih smeri
 razen te.

So pa razlike
 seveda: pomanjkanje zanesljivih kart;
 bolj pomembno, privlačnost malih podrobnosti:
 tvoj čevelj v trnju pod stolom
 kjer ga ne bi smelo biti; bleščeče se
 bele gobe in prav tak nož
 na kuhinjski mizi; stavek
 ki mi prekriža pot, namočen kot odpadla veja
 gotovo sem šla mimo nje včeraj

(sem spet

hodila v krogih?)
 najbolj pa nevarnost:
 mnogi so bili tukaj, vendar le
 nekateri so se srečno vrnili.

Kompas je brez pomena; tudi
 ravnati se po soncu,
 ki se zmešano giblje,
 in tu so besede brez smisla
 kot bi klical v prazni
 divjini.

Karkoli storim,
 ohraniti moram glavo. Vem
 laže se mi je zgubiti
 za vedno tukaj kot pa v drugih pokrajinah

NASELJENCI   Sekundo potem
ko je prva ladja zadela breg,
je bil hiter spopad
kratek kot utrip
in potem je bila dežela naseljena

(seveda ni bilo nobenega brega:
voda se je spremenila v kopno
tako da je imela v sebi neke
predmete: ujete in kročene
da ne bi zrasli, tako oblikovane
da bi bili manj velikanski,
s pomočjo cestnega omrežja
in rešetkastega ograjevanja)
kar pa se tiče nas, ki smo nasedli
izbrani od morskih psov
v mnogih modro zelenih
stoletjih preden so prišli oni:
našli so nas v notranjosti,
naplavljene
na konici skale,
s tem smo določili svoj otok.

Po našem nerazčlenjenem
okostju (tako
zmešano, to
truplo),
so sklepali o volkovih.

Zakopali so nas dol
v trdni granit
kjer so naše kosti spet pognale meso,
so zrasla drevesa in
trava.

Vendar
smo sol smo
morja, ki držijo to zemljo.

Zdaj se konji pasejo
med ograjami reber in

otroci tekajo z zelenimi
nasmehi (ne vedoč
kam) prek
polj naših odprtih dlani.

POSTOPKI (Severozahodna obala)
ZA PODZEMLJE

Dežela pod
zemljo ima zeleno sonce
in reke tečejo v narobno smer

drevesa in skale so enake
kot so tu, le premaknjene.
Tisti, ki živijo tukaj, so vedno lačni;

od njih se lahko naučiš
modrosti in velike moči,
če znaš sestopiti in se varno vrniti

Poiskati moraš tunele, živalske
dupline ali kotanjo v morju
ki jo čuva kamniti mož;

ko si spodaj, najdeš
tiste, ki so nekoč bili tvoji prijatelji
vendar bojo spremenjeni in nevarni.

Upri se jim, oprezen bodi
nikoli ne jej njihove hrane.
Potem, če preživiš, jih boš lahko
videl, kako se podijo kot vetrovi,
kot tenki zvoki v naši vasi. Povedal
nam boš njihova imena, kaj hočejo, kdo
jih je razjezil, ker jih je pozabil.
Za to plačilo, kot za vsa plačila, moraš
trpeti: tisti iz podzemlja

bojo vedno s tabo, šepetali bojo svoje
pritožbe, te vabili
nazaj dol; medtem ko boš tu med nami

hodil zaviti v nevidno
ogrinjalo. Redki te bojo prosili pomoči
z ljubeznijo, nihče brez strahu

ONI JEDO ZUNAJ V restavracijah se prepiramo
kdo od nas bo plačal za tvoj pogreb

čepprav je pravo vprašanje
ali te bom ali te ne bom naredila nesmrtnega.

Trenutno lahko to
naredim samo jaz, torej

Dvignem čarobne vilice
nad krožnikom, kjer je govedina z ocvrtim rižem

in jih potopim v tvoje srce.
Potem rahlo počí, sikne

in skoz svojo lastno razpolovljeno glavo
se dvigneš ves žareč,

strop se odpre
glas poje Love Is A Many

Splendoured Thing
obešen visiš nad mestom

v modrih hlačkah in z rdečo čepico,
tvoje oči enakomerno utripajo.

Drugi gostje te gledajo
nekateri z začudenjem, nekateri le zdolgočaseno:

ne morejo se odločiti, če si novo orožje
ali le nova reklama.

Kar se mene tiče, nadaljujem z večerjo,
bolj si mi bil všeč prej,
ampak vedno si bil ambiciozen.

OD VSAKEGA Ne neko drevo ampak tisto drevo
LE ENO SAMO smo videli, nikoli ga ne bo, preklano je od vetra in se spet
takole upogiba. Kar bo pognalo iz zemlje

pozneje, da bo poletje, ne bo
trava, listje, ponavljanje, morale bojo
biti druge besede. Ko se moje
oči zaprejo izgine jezik. Mačka
z razdeljenim obrazom, pol črnim pol oranžnim
gnezdi v mojem razvlečenem krznem plašču,
pijemo čaj,
prsti oviti okrog skodelice, nemogoče
je podvojiti te okuse. Miza
in blazni krožniki počasi žarijo, da zgorevajo,
pogledam te in zdiš se
v tej zimski kuhinji, naključen ko drevesa ali stavki,

vstopaš vame, blediš kot oni, sčasoma boš izhlapel
toda to, kako navdušeno plešeš
po opečnatem podu na staro melodijo, plehko in žalobno,
mahaš z žlico v eni roki, čopi neurejenih las
ki štrlijo iz tvoje glave, tvoje presenečeno telo,
ta užitek imam rada.

Celo povem lahko,
čeprav le enkrat in ne bo trajalo:
To Hočem. To Hočem.

SKLEP

Ta sklep pišem nedeljskega večera, zadnjega v maju. Spet sem v svoji delovni sobi: vanjo sem se vrnil s sprehoda po bližnjih ulicah. Spet sva bila z M. edina sprehajalca, pač, srečala sva več ljudi, sosedov: pred svojimi hišami so brili živo zeleno travo. Na najinem vrtu diši bezeg. Bil je topel, skoraj bi rekel vroč teden, prvi takšne vrste letos. Saj smo že obupavali, če bo sploh kdaj konec tega mraza. Jutra so bila prav tropsko kričava v teh preteklih dneh: ko sem stopil na porč, sem slišal najmanj pet različnih ptičjih glasov, žuželke so brnele, le škržati manjkajo. Nad sveže zalito gredo v pramenu sonca stožec živega prahu, besno plešoči insekti. Pravim si (in nazaj, v hišo, v smeri M.), da se počutim kot na počitnicah. Tiste dve uri, ki manjkata do vsakodnevnega srečanja s študenti, berem na vrtu.

Koliko pravzaprav vem o Kanadi? Toliko kot o ZDA (kjer sem pred časom preživeli šolsko leto in pol) ali več? Po eni strani se mi zdi, da bi Kanado lahko bolje razumel: saj so ZDA tako razmetane in divje rastoče v toliko različnih smeri. In ravno ko se mi zdi, da sem razumel nekaj o deželi

svojega trenutnega prebivanja, se mi »definicija« že spet izmuzne. Pravzaprav hočem s tem razmišljanjem urediti definicijo sebe, svojega preiskovalskega interesa. Saj vendar kar naprej iščem stične točke in primerjam, ironiziram to ali ono stran, skratka, nenehno sem v razliki do trenutnega doživljanja in tudi v razliki do domačih spominov ali podatkov. Kaj naj rečem?

Brnenje žuželk se stopnjuje, ptiči so odleteli na gmajno kak kilometer naprej proti severu, med mano in jezerom na jugu se prižigajo luči, modrikaste od reklam, rumenkaste od posameznih hiš, ki sporočajo, da so žive tudi znotraj, rdečkaste od velike trgovine z avtomobilsko robo tam na Princess Street. In mogoče po sredini jezera plava še ena pikčasta svetloba: trajekt na Wolfe Island.

V zanimivo in med našimi bralci odmevno BRALNICO 77, objavljeno v 5. številki, je zašel tokrat že kar nemarni tiskarski škrtat. Opravičujemo se njenemu avtorju dr. Františku Benhartu, ki nam je iz Prage poslal naslednji

POPRAVEK:

Na strani 551 v 9. vrstici se glasi pravilno: ... v vseh *točkah*, ki zadevajo *takó* človeško življenje kot ambientno faktografijo. 552/18: črtati besedo *vendar*. 553/1: *katero* mislim ... namesto *to* ... 553/14: *kar* gre za krivdo, ne pa *ker* ... 553/23: pravilno: vseh *brez* izjeme (izpadla je beseda *brez*). 554/13: ... pesniškega *poslavljanja*, ne pa *poslovanja*. 554/18: ... *vedno še nekako* »koncizirala« namesto *še vedno* ... 554/25: Verza se glasita pravilno: *Vse bilo je že odkrito povedano in popisano / Vse je treba odkrivati in povedati ponovno*. 554/32: Premislek, ki sem ... prišel *le do njegovega začetka*, ne pa: ki sem mu ... *le prišel do dna*. 555/1: *zgodbenosti* ... tu ne manjka, ne pa: *zgodbenost* ... tu je ne manjka. 555/7: ... čeprav mu *tu beseda teče* ..., ne pa: ... *ta beseda* ... 555/25: pravilno se glasi: ... ampak pravzaprav *pripoved* v pripovedi ... 555/35: pravilno se glasi: *in da se je obče spoštovani stric* v resnici obesil ... 556/4: zelo rad, in *ne* samo in šele v tem romanu, uporablja ... (izpadla je beseda *ne*). 556/9: pravilno *namerni* destrukciji namesto *nemirni* ... 556/11: pravilno se glasi: ... učinkuje tak postopek bolj kot *nekaj prisiljeno narejenega* kakor ... poskus *česa novega*. 556/38: pravilno: kadar je v *takšnem psihičnem stanju*, ne pa kadar je *takšna*. 556/41: v *razliki od vseh drugih situacij* namesto: v primeri z vsemi ... 556/46: pravilno: v različnih *držah*, ne pa državah; in še tu namesto: ponosni držži: pravilno *ponosa* — *na sebe: seveda po zaslugi*. 557/19: tu pa tam *se* v stavku uporabljajo ... (Izpadla je besedica *se*). 557/40: Zgodba poteka ... v *dimenzijah* ter treh postav (Jurij in Eva, njun antipod Janž) ... 557/42: pravilno: *usmerjenost*, ne pa *usmerjenost*. 558/8: ... nekateri od teh *pisateljev* (*ta beseda* je izpadla). 558/24: pravilno se glasi: skoraj *brez preostanka se razgubi* v njihovi mentaliteti, ne pa: brez preostanka živi ... 559/2: ... ki *jih* je znatno povzročilo ... (izpadla je besedica *jih*). 559/29: Erazmova smrt, *ki k njej teži* ... (izpadla je besedica *ki*). 559/35: v *zvezi z njo* pa niso prikrajšane ... namesto zaradi njega pa niso prikrajšane ... 560/11: pravilno *odprtost* namesto *odpornost*. 560/35: pravilno: dejansko nikdar *ne gre za svoja lastna doživetja* namesto: dejansko mu nikdar ne gre ...